

Mediabeeld Geautomatiseerde Gegevensverwerking

Hoofdpunten

- Er is met enige regelmaat aandacht voor geautomatiseerde gegevensverwerking. Die media-aandacht is overwegend kritisch en spitst zich toe op de mogelijk negatieve effecten zoals discriminatie en ‘institutionele vooringenomenheid’.
- Diverse opiniemakers, politici en experts wijzen op het gebrek aan goede wetgeving en dringen aan op betere regelgeving om burgers te beschermen tegen negatieve gevolgen van overheidsalgoritmen.

1. Introductie

Dit mediabeeld richt zich op de berichtgeving in print en online nieuwsmedia over geautomatiseerde gegevensverwerking (door de overheid) in de periode 1 januari t/m 3 december 2019. Er wordt hierbij gekeken naar de mate van aandacht voor het onderwerp, de inhoud van de berichtgeving en de belangrijkste actoren die naar voren komen in de berichtgeving.

2. Discussie algemeen

Discussie algemeen

In de media is met enige regelmaat aandacht voor geautomatiseerde gegevensverwerking door o.a. de overheid en de gevolgen daarvan voor o.a. de privacy van burgers. Media besteden de meeste aandacht aan het gebruik van algoritmen door overheden of techbedrijven. Er gaat ook aandacht uit naar het gebruik van kunstmatige intelligentie. Er is veel minder aandacht voor bijvoorbeeld machine learning of big data. De aandacht die er voor die onderwerpen is, richt zich hoofdzakelijk op het bedrijfsleven.

Naar aanleiding van nieuws over het gebruik van geautomatiseerde gegevensverwerking door de overheid of besluitvorming in de Tweede Kamer verschijnen er artikelen in de media van opiniemakers en experts. Die opinieartikelen zijn overwegend kritisch te noemen en spitsen zich toe op de mogelijke negatieve effecten ervan zoals discriminatie en ‘institutionele vooringenomenheid’. Ook vormen diverse nieuwsberichten aanleiding voor opiniemakers, politici en experts om zich in het debat over geautomatiseerde gegevensverwerking door o.a. de overheid en de gevolgen daarvan voor o.a. de privacy van burgers te mengen. Verschillende politici, opiniemakers en experts stellen dat er een rol voor de overheid is weggelegd, vanwege het gebrek aan goede rechtsbescherming. Men pleit voor een onafhankelijke toezichthouder voor overheidsalgoritmen.

Enkele kritische voorbeelden

Mediabeeld

- NOS (29 mei) bericht op basis van een vertrouwelijke inventarisatie onder 54 overheidsinstanties dat de overheid op 'grote schaal' voorspellende algoritmen gebruikt om fraude en criminaliteit op te sporen, maar ook om in te schatten wat voor zorg iemand nodig heeft en wat de kans is dat een leerling van school gaat voordat zijn of haar opleiding is afgerond. Onder meer landelijke organisaties als de politie, de Belastingdienst en het Centrum Indicatiestelling Zorg leunen op voorspellende algoritmen, maar ook gemeenten, zoals Rotterdam, Tilburg en Groningen.
- Het risico-indicatiesysteem SyRI dat gemeenten kunnen gebruiken om fraude op te sporen wordt door diverse media herhaaldelijk gebruikt als voorbeeld van een 'falend' overheidssysteem. In november diende een rechtszaak over het systeem, omdat SyRI volgens de initiatiefnemers van de rechtszaak burgers bij voorbaat verdacht maakt van fraude. Het systeem is volgens de initiatiefnemers van de rechtszaak niet transparant omdat de overheid niet bekend maakt welke gegevens het algoritme precies verwerkt voor het stempel 'verhoogde kans op fraude'. Volgens onderzoeker [] staat de rechtszaak voor 'iets groters'. 'Als de rechter een streep door SyRI zet dan trekt de rechter ook de bodem weg onder vergelijkbare 'overheidsdatakoppeldrang', aldus []. De uitspraak wordt in januari 2020 verwacht. De gemeente Rotterdam maakte overigens in juli bekend te stoppen met SyRI i.v.m. onduidelijkheid over het voldoen van het systeem aan de privacywetgeving. (27 juni). SyRI kreeg van burgerrechtenorganisatie Bits of Freedom de prijs voor de grootste privacy schending van het jaar. (Tweakers, 29 november)
- In de berichtgeving over het optreden van de Belastingdienst in een fraudeonderzoek (CAF 11-zaak) naar kinderopvangtoeslag wordt ook verwezen naar mogelijk etnisch profileren door de Belastingdienst d.m.v. gebruik van de persoonsgegevens uit de Gemeentelijke Basisadministratie. De Nationale Ombudsman concludeerde na een verkenning dat de eerste nationaliteit wel wordt gebruikt in de 'risicoselectie'. De Nationale Ombudsman vond de tijd 'nog niet rijp' om een rapport uit te brengen, vanwege de 'brede maatschappelijke discussie' over risicoselectie, algoritmen en data-analyse bij de overheid. De Ombudsman laat weten dat later wordt bekeken of het onderzoek naar de Belastingdienst wordt heropend. (RTL Nieuws, 20 mei) De Autoriteit Persoonsgegevens doet onderzoek naar de vraag of het bezit en de manier waarop de Belastingdienst gegevens over (tweede) nationaliteit gebruikt wel geoorloofd is.

3. Reacties

Experts en opiniemakers

Veel experts en opiniemakers kaarten het gebrek aan goede rechtsbescherming aan in de discussie over (geautomatiseerde) gegevensverwerking door de overheid. Hierbij richt zich men vaak op het gebruik van algoritmen. Diverse experts wijzen op het gebrek aan goede wetgeving en dringen aan op betere regelgeving om burgers tegen de negatieve gevolgen van overheidsalgoritmen te beschermen.

- Onderzoeker [] (Universiteit Leiden) stelt in een interview [] dat er door het gebruik van algoritmen 'een vierde macht' in de rechtstaat ontstaat, omdat de algoritmen door technici worden gemaakt en daar geen controle op bestaat. Zij stelt: 'De algoritmen zijn nu zonder regels. Die moeten er wel komen. Het gevaar is dat anders het vertrouwen in de

overheid verdwijnt.’ Ook stelt [] dat bij het gebruik van algoritmen een ‘groot risico’ op discriminatie bestaat. ‘Discriminatie is inherent aan deze technologie’, zegt []

- Hoogleraar [] stelt: ‘Het probleem is dat je gegevens uit het verleden in het algoritme stopt, maar vaak zit er in die data al een vooringenomenheid.’ (NOS, 29 mei)
- Onderzoekers [] van de Universiteit Tilburg stellen dat de nadruk die de wet legt op de ‘belangen van het individu’ ervoor zorgt dat een slachtoffer van vermeend onrecht voor een rechter moet kunnen aantonen dat hij of zij daar persoonlijk door wordt benadeeld. Als die dat niet kan, maakt een rechter er geen zaak van. Volgens de onderzoekers kan men met het gebruik van algoritmen juist groepen mensen discrimineren en biedt het huidige rechtsstelsel Nederlandse burgers dus nauwelijks bescherming. (Rapport: ‘De modernisering van het Nederlands Procesrecht in het licht van big data’)
- Volgens onderzoeker [] hoeven algoritmen geen nadelig effecten te hebben, maar op het moment dat etniciteit of andere gevoelige achtergrondkenmerken van personen de beslissingen die gemeenten of andere organisaties nemen beïnvloeden, ‘kan dat ethische of wettelijke bezwaren opleveren’. Andere experts stellen dat algoritmen ‘amoreel’ werken maar dat de data waarop zij zich baseren, wel met vooroordelen geselecteerd kunnen zijn.
- Hoogleraar [] benadrukt [] dat algoritmen, mits door mensen gecontroleerd, kunnen bijdragen aan een samenleving waarin iedereen in gelijke gevallen gelijk wordt behandeld.
- [] (24 november) dat de context ontbreekt bij kunstmatige intelligentie, omdat computers leren uit data. Hij vindt dat regelgeving door de overheid daarom van belang is. Ook wordt bij WNL opgemerkt dat er in totaal maar 5 bèta’s in de Kamer zitten.
- [] dat er een risico bestaat dat burgers niet meer begrijpen hoe beslissingen van overheidsinstanties tot stand komen. Volgens [] is dit een middel om ‘ontspoorde besluitvorming zichtbaar te maken’. Hij verwijst hierbij naar de CAF11-zaak.

Organisaties

Ook (maatschappelijke) organisaties mengen zich in het debat over (geautomatiseerde) gegevensverwerking door o.a. de overheid en de gevolgen daarvan voor o.a. de privacy van burgers. Door bijvoorbeeld gebruik te maken van algoritmen kunnen overheden efficiënter en sneller werken, is het argument. Ook wordt er door diverse organisaties opgemerkt dat het gebruik van methoden als kunstmatige intelligentie onontkoombaar is. Daarbij wordt wel aangetekend dat het gebruik van bijvoorbeeld algoritmen ook risico’s kent, omdat het discriminatie in de hand zou kunnen werken.

- De Autoriteit Persoonsgegevens zegt de komende jaren meer te gaan letten op het gebruik van algoritmes en kunstmatige intelligentie. Volgens de organisatie zitten er voordelen, maar ‘ook risico’s en schadelijke effecten’ verbonden aan het gebruik van algoritmen en kunstmatige intelligentie. Zo kunnen computersystemen kunnen bijvoorbeeld verkeerde beslissingen nemen en zou dit kunnen leiden tot ‘foutieve beslissingen, uitsluiting van mensen en discriminatie’. De AP constateert dat er op dit moment drie trends in Nederland gaande zijn, voor wat betreft privacy: doorgroei van de datasamenleving; toename van digitaal onrecht; en toename van privacybewustzijn. (BNR, 11 november)

Mediabeeld

- DNB en AFM waarschuwen dat de inzet van kunstmatige intelligentie verzekeraars en banken veel nieuwe mogelijkheden biedt, maar ook risico's met zich mee brengt op het vlak van ethiek en vertrouwen. DNB en AFM waarschuwen voor het 'onbedoeld uitsluiten' van mensen. (Telegraaf, 25 juli)
- De Raad van Europa stelt in een rapport dat het gebruik van algoritmen 'nieuwe soorten discriminatie' in de hand werkt. Niet alleen de illegale, waar huidskleur, geslacht of geloof een rol spelen, maar ook de subtiele, waarbij de computer 'nieuw uitgevonden klassen' van mensen introduceert. Voorts stelt de organisatie dat de huidige wetgeving tekort schiet om burgers te beschermen tegen de negatieve gevolgen van het gebruik van algoritmen. (FD, 21 februari 2019)
- Nationale Ombudsman Van Zutphen zegt tegen BNR (30 september) dat algoritmen een 'goed hulpmiddel' zijn, maar dat mensen de beslissingen van computerprogramma's altijd moeten corrigeren. Van Zutphen: 'Als je als burger een probleem hebt met een beslissing, moet je ergens bezwaar kunnen maken. Iemand met normaal gezond verstand moet nog een keer naar kunnen kijken of het normaal is wat er is gebeurd.'
- Stichting Kafka Brigade vindt dat de overheid 'eerlijk spel moet spelen'. 'De overheid mag haar macht niet misbruiken om een bepaald besluit te nemen of haar oordeel al klaar hebben voordat de feiten op tafel liggen. Juist dat uitgangspunt onttrekt zich gemakkelijk aan het oog van de burger en dat van de rechter'. (FD, 23, november)

Politiek

Diverse politieke partijen zijn kritisch op het gebruik van o.a. algoritmen door de overheid en pleiten voor meer en betere regelgeving. Ook pleiten politici voor de terugkeer van 'de menselijke maat'.

- CDA en D66 willen strengere regels voor het gebruik van algoritmen. Er moet een speciale waakhond komen die het gebruik in de gaten houdt. Ook moet er een richtlijn komen die bepaalt in welke gevallen gebruik van algoritmen gerechtvaardigd is. (NOS, 18 juni)
- D66 wil dat er regelgeving komt voor gebruik van 'vergaande' algoritmen en gezichtsherkenning binnen de overheid. Tot die regels er zijn, moet er een verbod op die technieken komen, vindt de partij. 'Er moet eerst een maatschappelijk debat plaatsvinden over dit soort systemen, zegt TK-lid Verhoeven in een toelichting. De partij wil dat de minister Dekker uiteindelijk toezicht gaat houden op het gebruik van digitale technologie. (FD, NOS, 19 november)
- CDA wil dat digitale grondrechten in de Grondwet worden verankerd. Nieuwe technologie wordt zo snel op de markt gebracht, dat er volgens de partij 'cultureel, moreel en juridisch nog niet voldoende is nagedacht over de consequenties van al die uitvindingen'. Het is dan ook van belang dat er een publiek debat wordt gevoerd over hoe de digitale samenleving eruit moet zien, vindt het CDA. De partij pleit verder voor meer waarborgen en regels rondom het verzamelen en verwerken van persoonsgegevens en het gebruik van automatische gezichtsherkenning. (AG Connect, 25 november)
- VVD-Tweede Kamerlid Middendorp stelt in een opinieartikel voor de Volkskrant (26 mei) dat het gebruik van o.a. algoritmen de overheid efficiënter kan maken, maar dat er ook gewerkt moet worden aan een 'nieuwe balans' tussen overheid, markt en algoritmen zodat burgers weten hoe beslissingen door de overheid worden gemaakt. 'Om onze werkwijze, wetten en regels klaar te

maken voor de digitale toekomst moet de overheid veel meer kennis en kunde hebben en zich anders organiseren', aldus Middendorp.

- GL-Tweede Kamerlid Renkema roept op om de 'menselijke maat' terug te laten keren. 'Tijd om een aantal instituties radicaal bij te sturen, terug naar vertrouwen en oprechte belangstelling.'
- De Rotterdamse burgemeester Aboutaleb wil dat privacyregels worden versoepeld bij de bestrijding van drugscriminaliteit in de Rotterdamse haven. Deze 'belemmeringen op het gebied van regelgeving' moeten worden opgeheven. (NOS, 20 november)
- Minister Grapperhaus zegt tegen Nieuwsuur (3 november) dat hij wil dat Justitie toegang krijgt tot versleutelde chatberichten op diensten als WhatsApp en Telegram als daarin kinderporno wordt gedeeld. Sociale mediabedrijven zouden een sleutel moeten hebben die kan worden gevorderd door de rechter-commissaris, aldus Grapperhaus.
- Minister Dekker schrijft in mei 2019 aan de Kamer dat overheid en burgers zich bewust moeten zijn van de risico's van data-analyse. Daarom stelde het kabinet een aantal richtlijnen op voor het gebruik van algoritmes, zoals dat ze transparant en toetsbaar moeten zijn. Uiteindelijk wil het kabinet deze waarborgen in de wetgeving opnemen.
- Minister Dekker kreeg een award van Bits of Freedom voor zijn voornemen om het Centraal Justitieel Incassobureau datasets aan elkaar te laten koppelen om zo mensen met schulden eerder te kunnen detecteren. Burgers zouden daarbij risico op privacyschending lopen, maar volgens de jury vindt Dekker dat niet belangrijk. (Tweakers, 29 november)
- Het kabinet heeft bekend gemaakt dat het de komende zeven jaar 1 miljard euro zal investeren in kunstmatige intelligentie. Nog eens 1 miljard euro komt van bedrijven en andere instellingen. Het gaat onder meer om bedrijven als Philips en Ahold Delhaize, onderzoeksinstituut TNO en belangenorganisaties VNO-NCW en MKB Nederland. De plannen omvatten ook een nauwere samenwerking tussen bedrijven en de wetenschap.
- Staatssecretaris Keijzer zegt in Buitenhof (13 oktober) dat kunstmatige intelligentie belangrijk is voor de Nederlandse economie, maar dat de 'menselijke maat' niet verloren moet worden. Zij pleit ervoor om die menselijke maat mee te nemen in de ontwikkeling van algoritmen.

Publieksonderzoeken

Er zijn diverse publieksonderzoeken gedaan naar de zorgen van burgers over hun online privacy. Daaruit blijkt dat een meerderheid van de Nederlanders maakt zich zorgen over de bescherming van hun persoonsgegevens.

- Uit een onderzoek (n=1002) van de Autoriteit Persoonsgegevens blijkt dat een ruime meerderheid (62%) van de Nederlanders zich niet tot nauwelijks zorgen maakt om de bescherming van zijn persoonsgegevens. 27% geeft aan zich 'veel zorgen' te maken en 5% maakt zich 'zeer veel zorgen'. Van de mensen die zich veel tot zeer veel zorgen maken, doet 29% dat over onlinezoekgedrag. Respondenten noemen vooral webwinkels reden tot zorg, daarachter volgen overheden, techbedrijven en banken en verzekeraars. De redenen voor de zorgen zijn divers. De respondenten noemen onder andere misbruik van gegevens en toegang door onbevoegden. (Tweakers, 18 januari).
- Uit onderzoek van Ruigrok NetPanel (n=2611) blijkt dat 52% van de Nederlanders zich zorgen maakt over de online veiligheid van persoonlijke gegevens. 44% zegt dat de overheid

Mediabeeld

onvoldoende maatregelen neemt om de online privacy van burgers te beschermen. (MarketingFacts, 24 mei)

- In opdracht van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) heeft Kantar Public eind januari/begin februari 2019 kwalitatief onderzoek (N=16) uitgevoerd onder burgers en ondernemers in het MKB over het thema digitalisering. Beide groepen zijn het erover eens dat digitalisering nieuwe vormen van criminaliteit oplevert, zoals fraude, hacking en misbruik van persoonsgegevens. Over deze negatieve gevolgen van digitalisering maken zowel burgers als ondernemers zich zorgen. De overheid en overheidsorganisaties (zoals de Belastingdienst) geven niet altijd het goede voorbeeld in de omgang met digitalisering. Ondernemers hebben niet het gevoel dat het belang van het bedrijfsleven hiermee wordt gediend. De visie en de standpunten van de overheid ten aanzien van de betekenis van digitalisering voor de samenleving zijn voor de meeste burgers en ondernemers onbekend. Desgevraagd verwacht men vooral een inbreng van de overheid op het terrein van voorlichting, beveiliging en bescherming.

Onderzoeksgegevens

Datum	3 december 2019
Bronnen	Print en online nieuwsmedia
Redactie	Directie Communicatie
Contact	@minfin.nl